

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕЖИВАННЯ АМБІВАЛЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. Здійснюється науково-теоретичний аналіз проблеми переживання особистісної амбівалентності в рамках зарубіжних та вітчизняних концепцій та підходів у юнацькому віці. Розглядається конструктивний, гармонійний (інтеграція протилежностей у позитивну стійку спрямованість), так і деструктивний, дисгармонійний характер (розбалансованість, дезінтеграція протилежностей у негативну спрямованість) особистісної амбівалентності. Дається визначення амбівалентності особистості як соціальної установки юнацького віку, яка проявляється в усвідомленні узгодженості взаємовиключних суперечностей. Пропонується перспективним напрямком подальшої роботи експериментальне вивчення переживання амбівалентних проявів особистості в юнацькому віці.

Ключові слова: амбівалентність, особистість, переживання, юнацький вік, установка.

SCIENTIFICALLY THEORETICAL STUDY OF PROBLEM OF EXPERIENCING OF AMBIVALENTNOSTI OF PERSONALITY

Summary. A scientific-theoretical analysis of the problem of experiencing personal ambivalence within the framework of foreign and domestic concepts and approaches in adolescence is being carried out. The juvenile age is considered as a sensational period for the formation of social institutions - a stable element of the life prospect of both positive and negative orientation. Therefore, the purpose of the article is the theoretical study of the problem of experiencing personal ambivalence in adolescence and the substantiation of the definition of the experience of personal ambivalence as a social setting in adolescence. The reasons for experiencing ambivalent manifestations of the future, hidden in the category of the future, in the current unstable, crisis society, as well as in the personality traits of the youth, are considered. The indicated problem in psychoanalysis is considered as the result of an unconscious collision of opposing desires and aspirations (Z. Freud); in the psychoanalytic concepts of development, ambivalence is associated with the satisfaction and frustration of needs, through the development stages of the libido (K. Abraham, M. Ainsworth, J. Bullby); in His-psychology (E. Erickson, E. Fromm) analyze the contradictions of personal interests and interests of society; The research of Ukrainian scholars is devoted to certain aspects of ambivalence: as a high degree of ambivalence in relationships (T.M. Zelinskaya), ambivalence as interdependence in parental-child relationships (V.V. Khabaylyuk), etc. Considered constructive, harmonic (integration of opposites in a positive steady direction), and destructive, disharmonious character (unbalance, disintegration of opposites in the negative direction) of personal ambivalence. The definition of the ambivalence of the individual as a social setting for the youth is given, which manifests itself in the awareness of the coherence of mutually exclusive contradictions. Proposed direction of further work is the experimental study of the experience of ambivalent manifestations of personality in adolescence.

Keywords: ambivalentnist', personality, experiencing, youth age, setting.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні відбувається трансформація соціальних, економічних, культурних умов існування. Складнощі у виконанні різновекторних ролей підсилює суперечність у реалізації особистості, котре обумовлює неспроможність творчо, ефективно, турбуючись про себе зростати духовно. Підростає покоління молоді на роздоріжжі: кар'єра – особистісне зростання – родина. Підсилення у свідомості амбівалентності – взаємовиключних протилежностей переживань в думках, емоціях, поведінці – веде до високої її інтенсивності при виконанні певних соціальних ролей. Саме переживання репрезентують свідомості суперечності цивілізації стосовно соціальних ролей особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Плідно ця проблема досліджується в зарубіжній і вітчизняній психіатрії (Е. Блейлер, Б. Брандшафт, Д. Голбер, Ю.Г. Дем'янов, Ц.П. Короленко, Л.М. Собчик, К. Спетт, Д. Шапіро), де увага акцентується на патологічних проявах амбівалентності.

У зарубіжній науковій літературі феномен амбівалентності досліджується як результат неусвідомленого зіткнення двох протилежних форм інстинктивних потягів, конфлікту між різними інстанціями особистості (З. Фрейд); як необхідна складова психічного розвитку (К. Абрахам, Е. Еріксон, Г. Нюнберг, Ф. Ріман, Д. Уїннікотт, Е. Френкель-Брюнsvік); Амбівалентність вивчається також як вид психологічного конфлікту (К. Левін) та як результат незадоволення потреби людського розуму в послідовності (С. Осгуд, Ж. Піаже, Л. Фестінгер); як особистісна диспозиція в контексті її взаємозв'язку з психічним здоров'ям, особистісним зростанням і самоактуалізацією (К. Роджерс, А. Маслоу).

У вітчизняній психології проблема амбівалентності досліджувалася побіжно, як супутня до інших проблем, зокрема, таких, як внутрішньоособистісні суперечності і конфлікти (Є.Ф. Баранова, Є.С. Калмикова, Л.М. Мітіна, О.В. Кузьменкова, Н.Є. Щуркова); в межах теорії провідних тенденцій (Л.М. Собчик); як трансформація особистості (М.Ш. Магомед-Емінов). Серед вчених

України вивченням даного конструкту амбівалентності займаються Н.М. Ануфрієва, Є.І. Головаха, Н.В. Паніна, Т.М. Зелінська, І.М. Лисий, А.Е. Хурчак, Г.В. Чуйко.

Поставлена проблема вимагає подальшого дослідження переживання особистісної амбівалентності як соціальної установки, яка виступає невід'ємним компонентом особистісного зростання в юнацькому віці.

Юність є сензитивним періодом для становлення соціальних установок – стійкого елемента життєвої перспективи як позитивної, так і негативної спрямованості. На цьому етапі життя кожна особистість стає перед необхідністю інтеграції суперечливих ставлень, зокрема, вона хоче зрозуміти своє призначення у майбутньому. Переживання особистісної амбівалентності, як соціальної установки, дає можливість керувати своєю долею, майбутнім, зберігати соціальний оптимізм і вкладати свою позитивну частку в соціум.

Метою статті є теоретичне вивчення проблеми переживання особистісної амбівалентності в юнацькому віці та обґрунтування визначення переживання особистісної амбівалентності, як соціальної установки у юнацькому віці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «амбівалентність» (від лат. *ambo* – обидва, *valentia* – сила) – складне сполучення одночасно діючих взаємовиключних суперечливих почуттів, думок, намірів, дій – увійшов у психологічну науку на початку ХХ ст. Термін «амбівалентність» був уведений Е. Блейлером, який розглядав її як тенденцію душі породжувати одночасно різні настрої з позитивними і негативними переживаннями.

Найважливішою характеристикою юнацького віку (15-19 років), і не лише ранньої юності, виступає орієнтація на майбутнє, яка створює як позитивний, так і негативний фон соціальних установок особистості, стимулює активність і є основою її розвитку. Усвідомлення свого місця в майбутньому, своєї життєвої перспективи Л.І. Божович вважає центральним новоутворенням особистісного розвитку в цьому віці [3]. Особистісна амбівалентність носить як конструктивний, гармонійний (інтеграція протилежностей у позитивну стійку спрямованість), так і деструктивний, дисгармонійний характер (розбалансованість, дезінтеграція протилежностей у негативну спрямованість). Даний феномен особливо загострюється у ранньому юнацькому віці, психологічними особливостями якого є індивідуалізм і спрямованість до людей; толерантність та інтолерантність; недовіра, страх і прагнення довіряти; доброзичливість та агресивність; потреба мати стосунки з іншими й потреба в самостійності, незалежності – все це сприяє виникненню інтенсивної амбівалентності.

Суспільство не може соціально захистити молодь, надати гарантії одержання освіти, працевлаштування, отримання житла. Економічна ситуація відобразилась на духовному стані суспільства, в якому панує незадоволеність життям, зниження віри у завтрашній день.

Таким чином, причини переживання амбівалентних проявів до майбутнього приховуються в самій категорії майбутнього, в нинішньому нестабільному, кризовому соціумі, а також у рисах особистості юнацького віку.

Вказана проблема в психоаналізі розглядається як результат неусвідомленого зіткнення протилежних бажань і прагнень (З. Фрейд); в психоаналітичних концепціях розвитку амбівалентність пов'язується із задоволенням і фрустрацією потреб, проходженням стадій розвитку лібідо (К. Абрахам, М. Айнсворт, Дж. Боулбі); в Его-психології (Е. Еріксон, Е. Фромм,) аналізують суперечності особистісних інтересів та інтересів соціуму. Окремі дослідження українських вчених присвячені певним аспектам амбівалентності: як високий ступінь амбівалентності в стосунках (Т.М. Зелінська), амбівалентність як взаємозалежність в батьківсько-дитячих стосунках (В.В. Хабайлюк) та ін.

Психоаналітичний напрямок у вивченні амбівалентності бере свій початок з робіт З. Фрейда. Вчений використав термін «амбівалентність» як одне з базових понять при розробці структури особистості у працях «Я і Воно», висунувши теорію динамічної взаємодії трьох компонентів особистості: Воно (*id*), Я (*ego*) і Над-Я (*super-ego*). Вихідна, первинна амбівалентність даної структури полягає у несумісності між вимогами підструктур Воно та Над-Я. З. Фрейд розширив застосування поняття амбівалентності і розглядав одночасне існування в особистості активних та пасивних вітальних імпульсів, наприклад, до руйнування об'єкта (садізм) чи самого себе (мазохізм). З. Фрейд розглядав також як амбівалентні дві виділені ним групи інстинктів (рушійної сили поведінки, що визначає будь-яку активність особистості): інстинкт життя (Ерос) та інстинкт смерті (Танатос).

К. Абрахам виділяє наступні стадії розвитку лібідо: доамбівалентна, амбівалентна, постаамбівалентна, на яких описує розвиток цієї властивості особистості у взаєминах. Це характерно для цілісної особистості, інтегрованої, афекти якої коливаються в прийнятих межах. Якщо індивід не спроможний досягти цілісного розвитку лібідо, він повертається на ранню стадію. Таким чином, К. Абрахам пов'язує наявність амбівалентності зі стадіями розвитку лібідо, надаючи їй значну роль у своїй теорії.

Дж. Боулбі у теорії прив'язаності приділяє увагу раннім стосункам з близькими дорослими, але прив'язаність визначає не прагненням до задоволення, а необхідністю захисту і безпеки. Дж. Боулбі стверджує, що основа психічного здоров'я закладається в ранньому дитинстві, коли мати налагоджує теплі, міцні стосунки з своєю дитиною. Діти, повністю, або частково обділені материнською любов'ю, переживали серйозні психологічні наслідки. Турбота, любов, підтримка і увага є основою нормального розвитку.

М. Айнсворт, як представниця сучасного психоаналізу, удосконалила теорію прив'язаності і розробила методи її оцінки. В залежності від реакції на відхід і повернення матері діти діляться на впевнено і невпевнено прив'язаних. Вчена вважає, що у чуттєвих і турботливих матерів виростають діти впевнені в собі, з почуттям безпеки і надійною прив'язаністю. У матерів з непослідовним і непередбачуваним типом реагування діти переживають нестійкі, напружені стосунки, така прив'язаність була названа тривожно-амбівалентною.

Таким чином, у психоаналітичних теоріях переживання амбівалентності досліджується в контексті взаємодії дитина-мати, де матері відводиться центральна роль в розвитку особистості дитини.

У працях неофрейдистів (А. Адлер, К. Хорні, К. Юнг) проблема амбівалентності отримала подальший розвиток. А. Адлер – засновник індивідуальної психології – наголошував на важливості цілісності особистості, її прагнення до гармонії, але вважав джерелом саморозвитку почуття неповноцінності. Ці полюси суперечностей діють у безперервній єдності, що є основою, рушійною силою розвитку особистості [1, с. 58].

Аналітична психологія К. Юнга базується на положенні про те, що принцип суперечності є центральним у побудові психологічної теорії особистості, оскільки напруга, створювана дією суперечностей, викликає енергію, що забезпечує її існування (індивідуальне та колективне несвідоме; екстраверсія та інтроверсія).

Отже, науковці сходяться в тому, що у особистісних стосунках суперечливі тенденції високої інтенсивності найчастіше пов'язані з встановленням адекватної емоційної дистанції, прагненням до самостійності, та індивідуальними особливостями.

Серед вітчизняних досліджень дана проблема вивчалася фрагментарно, здебільшого як супутня до інших, не використовуючи у своїх працях терміни «амбівалентність» вчені розкривають його суть. У сучасній українській психології проблему амбівалентності досліджують Т.М. Зелінська, Т.Н. Лук'яненко, Г.В. Чуйко, В.В. Хабайлюк, А.Е. Хурчак. Зокрема, Т.М. Зелінська визначає різні складові амбівалентності: мотиваційну, афективно-когнітивну, поведінкову,

конкретизуючи їх у дослідженні гендерних ролей батьківства, материнства. Гармонійність материнської амбівалентності надає жінці переживання материнського щастя, базується на особистісному зростанні матері та дитини. Однак у сучасній культурі існує ідеалізація материнства, що не сприяє реальному вільному прояву амбівалентності, тому суперечності проявляються неусвідомлено і на більш високому рівні. Звідси – дезінтеграція особистості жінки, порушення розвитку дитини та відносин «мати-дитина», «жінка-чоловік».

У дисертаційному дослідженні В.В. Хабайлюк представлено вирішення проблеми амбівалентності як чинника розвитку особистості в умовах сім'ї. У роботі вивчається співіснування взаємоне прийнятних суперечностей в системах стосунків «дитина-батько», «дитина-мати», «дитина-брати і сестри», «дитина-прабатьки», «дитина-інші люди». На її думку прояви амбівалентності у стосунках матері та дитини пов'язані із незбалансованістю надто тісної емоційної близькості чи відчуженості; неузгодженістю материнських очікувань та індивідуальних особливостей дитини. Вчена стверджує, «...близький емоційний зв'язок, так і холодна відстороненість від дитини породжують суперечливі тенденції у взаємостосунках матері і дитини та зростання особистісної амбівалентності обох сторін» [7, с. 23].

Висновки. Таким чином, ми коротко розглянули сутність переживання особистісної амбівалентності та її особливості, розкрили основні теоретичні аспекти даної соціальної установки. Перспективним напрямком нашої подальшої роботи є експериментальне вивчення переживання амбівалентних проявів особистості в юнацькому віці.

Список літератури:

1. Адлер А. Понять природу человека. Москва, 1997. 256 с.
2. Блейлер Э. Аффективность, внушение, паранойя. Москва, 2001. 208 с.
3. Божович Л.И. Проблемы формирования личности : избр. психол. труды. Воронеж, 1995. 352 с.
4. Зелінська Т.М. Амбівалентність особистості: шлях до гармонії чи душевного болю. Черкаси, 2005. 200 с.
5. Зелінська Т. Маскулінність та батьківська амбівалентність. *Психологія і суспільство*. 2003. № 1. С. 45–58.
6. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. Київ, 2006. 240 с.
7. Хабайлюк В.В. Психологічні особливості амбівалентності, як чинника розвитку особистості в ранньому віці в умовах сім'ї : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2006. 238 с.
8. Фрейд З. Очерки по психології сексуальності. Фоліо, 1999. 381 с.
9. Чуйко Г.В. Амбівалентність особистості як внутрішня передумова конфлікту. *Педагогіка та психологія*. 1999. № 56. С. 168–175.

References:

1. Adler A. (1997). *Ponjatj pryrodu cheloveka* [Understand human nature]. Moskva, 256 p.
2. Blejler E. (2001). *Affektyvnostj, vnushenye, paranojja* [Affectivity, suggestion, paranoia]. Moskva, 208 p.
3. Bzhovych L.Y. (1995). *Problemi formirovaniya lichnosti* [Personality formation problems]. Voronezh, 352 p.
4. Zelinsjka T.M. (2005). *Ambivalentnistj osobystosti: shljakh do gharmoniji chy dushevnogho bolju* [The ambivalence of the individual: the path to harmony or mental pain]. Cherkasy, 200 p.
5. Zelinsjka T. (2003). *Maskulinnistj ta batjkivsjka ambivalentnistj* [Masculinity and parental ambivalence]. *Psykhologhija i suspiljstvo*, no. 1, pp. 45–58.
6. Maksymenko S.D. (2006). *Gheneza zdijsnennja osobystosti* [Genesis of personality]. Kyiv, 240 p.
7. Khabajljuk V.V. (2006). *Psykhologhichni osoblyvosti ambivalentnosti, jak chynnyka rozvytku osobystosti v rannjomu vici v umovakh sim'ji* [Psychological peculiarities of ambivalence as a factor in the development of an individual at an early age in a family context] (PhD Thesis). Kyiv : Kyivskiy natsionalnyy pedahohichnyy universytet im. M. Drahomanova.
8. Frejd Z. (1999). *Ocherky po psykholohyy seksualjnosti* [Essays on the psychology of sexuality]. Folyo, 381 p.
9. Chujko Gh.V. (1999). *Ambivalentnistj osobystosti jak vnutrishnja peredumova konfliktu* [The ambivalence of the individual as an internal prerequisite for the conflict]. *Pedaghoghika ta psykholohija*, no. 56, pp. 168–175.